

indhold svarer godt til hinanden for så vidt angår kirke og konge, men knap så godt når det gælder staten opfattet som en helhed. Vi møder i bogen en forskningstradition med en opprioritering af bestemte temaer, hvilket på den anden side går ud over bredden i forskningen.

Ólafía Einaradóttir

GRETHE FOSS: Anna Komnena. Øst og Vest under første korstog. Kbh., Berlingske Leksikon Bibliotek, 1981. 180 s. 85 kr.

På en virkelig læseværdig måde præsenterer Grethe Foss i sin undersøgelse et fælles østligt og vestligt perspektiv på det første korstog ved brug af Anna Komnenas historieværk »Alexiaden«. Det særlige aspekt, der ligger i at følge de vestlige korstogshæres bevægelser på baggrund af det byzantinske riges kulturelle niveau og politiske og strategiske interesser, er helt gennemført og danner et nødvendigt supplement ved enhver forskningsmæssig beskæftigelse med korstogene og deres nærtliggende problemer. Ved udblik bagud og fremad i tid sættes den byzantinske kejserrække i relief over for det spændingsfyldte spil mellem korsridderne og det østlige kejserdømme. Der er noter, kort, bibliografi og indeks som hjælp med benyttelsen.

Tore Nyberg

ERLAND PORSMOSE: Bønder, bryder og tjenere. Gårdbrugervilkår på Fyn 1502-1542. Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol. 81. Landbohistorisk Selskab/Odense Universitetsforlag, 1983. 109 s. 90 kr.

Porsmoses bog har to omdrejningspunkter: Det ene er spørgsmålet om, hvor lang den gennemsnitlige fæstetid rent faktisk var i begyndelsen af det 16. århundrede; det andet er spørgsmålet om, hvorvidt Frederik Is forordning af 14. maj 1523 – ofte kaldet »livsfæsteforordningen« – sætter sig spor i de faktiske fæstetidslængder. I tilknytning hertil diskuterer Porsmose så, om man med rette kan kalde den en forordning om *livsfæste*.

Hidtil har det i hovedsagen været Aksel E. Christensens afhandling om fæstetidslængderne, der har stået som det »sidste ord« i denne sag. (Christensen: Senmiddelalderlige fæsteformer som forudsætning for forordningen om livsfæste af 1523. I: Festskrift til Erik Arup, 1946) Christensen konstaterede ud fra kvantitative kilder til landboforholdene i Næsbyhoved len (Fyn) og ved Skovkloster (Sjælland), at der forud for forordningen af 1523 fandtes en bred vifte af fæsteformer og fæstelængdeformer, og at man ikke med rette kunne hævde, at livsfæste var det almindeligste.

Christensens kildemateriale blev senere anfægtet af F. Skrubbeltrang i Det danske landbosamfund 1500-1800. Ifølge Skrubbeltrang er materialet, der for Næsbyhoved dækker perioden 1502-10 og for Skovkloster 1467-81, for spinkelt (s. 20) (jvf. i øvrigt Christensens svar i Fortid og Nutid XXIX, 1982, s. 677 ff).

Porsmose er inspireret af diskussionen omkring såvel fæstetidslængden som mulighederne for at anvende det 16. århundredes sparsomme kildemateriale til fæsteforholdene. Hans enorme viden om fynske forhold er da også et godt udgangspunkt for at dybdebore i problemstillingen (jvf. Porsmose: Den regulerede landsby, 1982, se ovf. s. 127ff.).

Dertil kommer så, at Næsbyhoved jo er et fynsk len, og at Porsmose derfor har de bedste muligheder for at gå Christensens undersøgelse specielt af dette len efter i sømmene. Det gør han da også, hvilket fører til mindre revisioner. Men hovedresultatet, som Christensen allerede nåede i sin afhandling, anfægtes ikke (jvf. især tabellen s. 83). Porsmose og Christensen er enige om, at man på Næsbyhoved len kan konstatere en relativt lav gennemsnitlig fæstetid, ca. 12 år, kun lidt højere end den, Christensen regnede sig frem til.

Det centrale ved Porsmoses bog er imidlertid ikke den grundige behandling af Næsbyhoved-kilderne, men analysen af et gods kompleks, som ikke indgår i Christensens oprindelige undersøgelse. Det drejer sig om Odense Bispegårds gods, hvortil der findes regnskabsmateriale for en periode efter 1523, men før sækulariseringen, og for en periode efter sækulariseringen (jvf. tabellen s. 42 over det bevarede materiale).

Porsmose lader intet hjørne af dette materiale uundersøgt. Og selv om denne grundighed både er nødvendig og al ære værd, kan det undertiden være svært at følge med i det detektiviske arbejde. Strukturen går tabt i detaljerne, og visse steder synes lysten til at bringe alle indvundne oplysninger videre at gå over rimelighedens grænser, når det f.eks. oplyses, at en del af bispegodset i dag drives af Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur (s. 61 f).

Men Porsmoses udbytte af den lange rejse gennem et kompliceret kildemateriale skal ikke af den grund anfægtes. Og spændende er det, at forfatteren kan konstatere, at fæsteforholdene på Odense Bispegård i perioden 1514-42 var overordentligt stabile. »Der er med gennemsnitlige fæstetider på 23-24 år igennem hele perioden utvivlsomt tale om et reelt livsfæste«, konkluderer Porsmose.

Forfatteren sammenholder dette »reelle livsfæste« med de ustabile fæsteforhold på Næsbyhoved Len. Hans forklaring på forskellen er forsigtig. »Det er således en realistisk mulighed«, skriver han, »at de konstaterede meget store forskelle i fæsteforholdene på de to godskomplekser i hvert fald delvis er forårsaget af den dynamiske stordriftsstruktur på Næsbyhoved Len« (s. 100). Længere tør Porsmose ikke gå – og det er forståeligt og sympatisk.

Det har da heller ikke været Porsmoses ærinde at udlede årsagerne til fæstetidens forskellige længde. Han har villet undersøge, om der fandtes én fæsteform, der var mest udbredt, og resultatet er blevet, at »livsfæste, åremålsfæste og fæste på ubestemt tid utvivlsomt har eksisteret side om side« både før og efter den omdiskuterede 1523-fæsteforordning, og at denne forordning ikke er en forordning om livsfæste, men intet andet end et »forbud mod vilkårlige udvisninger og en specifikation af gyldige udvisningsgrunde« (s. 100 f).

Porsmoses afvisning af 1523-forordningens ofte anerkendte status som livsfæstepåbud er imidlertid ikke en forkastelse af det standpunkt, alle historikere deler, at landbosamfundet bevægede sig hen imod livsfæste som det, der efterhånden blev det almindelige. Tværtimod godtgør hans undersøgelse af Odense Bispegårds gods, at denne tendens allerede findes, endda særdeles udtalt, i begyndelsen af det 16. århundrede.

Med sin undersøgelse af de fynske gårdbrugervilkår har Porsmose bragt os et langt stykke fremad i kortlægningen af fæstevilkårene på et tidspunkt, hvor grundlaget for det 17. og det meste af det 18. århundredes gårdfæstervilkår bliver skabt.

Samtidig er Porsmoses bog med til at aflive myten om, at Frederik I indførte livsfæste i 1523. Nærværende anmelder er ud fra en analyse af selve forordningen og dens ophavssituation nået til samme resultat (jvf. Fortid og Nutid XXIX, 1981, s. 184-201), uden at Porsmose og anmelderen har anet, at de hver for sig har angrebet livsfæsteforordningen ud fra vidt forskellige indfaldsvinkler.

Det er dog ikke dette telepatiske sammenfald, der får mig til at anse Porsmoses arbejde for at være særdeles værdifuldt.

Benito Scocozza

En fæstebondes liv. Erindringer og optegnelser af gårdfæster og sognefoged Søren Pedersen, Havrebjerg (1776-1839). Udgivet ved KAREN SCHOUSBOE. Odense, Landbohistorisk Selskab, 1983. 372 s. ill. Kr. 188.

Søren Pedersen var fæstebonde under Brorupgård hørende under baroniet Holberg (Sorø Akademi). Han oplevede det gamle fællesskabsdominerede og godsstyrede landbosamfund, og han levede som gårdfæster langt ind i den nye tid, hvor udskiftningen og meget andet havde ændret bøndernes tilværelse. Der er få sammenhængende bondeoptegnelser fra denne periode, og alene af den grund er det af betydning, at optegnelser som Søren Pedersens udgives. Editionen har Landbohistorisk Selskab overladt etnologen Karen Schousboe, som også har udarbejdet registranten *Bonedagbøger, kilder til dagliglivets historie*, udsendt af Institut for europæisk folkelivsforskning og Landbohistorisk Selskab i 1980. Karen Schousboe gav allerede her smagsprøver på Søren Pedersens optegnelser, og det indgående kendskab til disse og de mange andre optegnelser fra landboere er også kommet Søren Pedersen-udgaven til gavn. I bogen finder man kun dele af Søren Pedersens optegnelser, men en større del af det ikke medtagne har udgiveren udnyttet i den omfattende indledning (38 sider). Man får her en kort oversigt over, hvad der er bevaret fra Søren Pedersens hånd (i Det kgl. Bibliotek), og vurderet på det grundlag synes det at være det centrale, der er optaget i udgaven, nemlig Søren Pedersens levnedbeskrivelse og årlige regnskaber med kommentarer for perioden 1810-1838. En hel del er nedskrevet med forsinkelse i forhold til hændelserne, og for levnedbeskrivelsernes vedkommende er der tale om en ganske bestemt hensigt – opbyggelse for efterkommerne. Karen Schousboe gør rede for disse forhold, men de mere dybtgående metodiske konsekvenser af tilblivelsesprocessen overlades til bogens benyttede.

Udover det formelle beskæftiger Karen Schousboe sig i indledningen indgående med en indkredsning af den tilværelsesform, som teksterne og tallene afspejler. Som væsentligt fremhæves, med rette, de muligheder man får for at forstå de udfordringer, den tids bonde mødte, og hvorledes tilpasningen til ændrede livsvilkår skete – i det mindste for fæsteren Søren Pedersen. To forhold, som henimod slutningen af det 18. årh. stillede nye krav til bonden, nævnes: Dels udskiftningen og dels godsernes ændrede »indkomstprofil« (s. 26), dvs. det